

The Quarterly Journal of Approach to
Philosophy in Schools and Organizations

Year 4, Number 2, Summer 2025, Pages 1 to 22

Original Article

<http://www.esbam.ir>

فصلنامه رویکرد فلسفه در مدارس و سازمان ها

سال چهارم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۴

نوع مقاله: پژوهشی

ISSN: 2980-891X

The present study aims to examine the components of creativity and its role in resilience

Zahra Amini Tehrani*: Bachelor of Secretarial in English language.

Iraj Ali Akbari: Phd in philosophy of education, Lecturer at Isfahan Islamic Azad University (Khorasgan).

Abstract

Introduction: The present study aims to examine the components of creativity and its role in resilience.

Method: This research is a qualitative study conducted using a qualitative content analysis approach. After identifying the components and factors that contribute to resilience based on psychological studies, relevant books and articles on creativity and thinking were reviewed to explain and clarify these concepts. The relationship between creativity and resilience was also examined, and based on related research findings, an increase in creativity leads to an increase in resilience in individuals.

Findings: Resilience is defined as a process, ability, or outcome of successful adaptation despite facing challenging and threatening conditions. It refers to the capacity to act proactively and effectively rather than reactively and passively when encountering stressful situations. Creativity is defined as the ability to think about things in new and unconventional ways and to develop unique solutions to problems. Thinking refers to the process of reflection and the mental engagement that begins with raising a question or formulating a problem in the mind. Resilience includes enduring hardships, finding solutions to problems, and responding appropriately to difficulties. Human life is inevitably accompanied by ease and hardship, joy and sorrow, success and failure. Hardships are part of life and cannot be avoided; therefore, one must endure them and find ways to overcome them. Enduring difficulties is essential in life, and creative thinking—or creativity—is a type of thinking that leads to new insights, innovative approaches, fresh perspectives, new pathways, and integrated understanding. Through thinking and reasoning, which equip humans with the ability to comprehend the laws governing the world, many mysteries of the universe have been uncovered. Alongside these abilities, human creative power is a valuable gift that enables the flourishing of individual talents.

Conclusion: Creativity, Thinking, Self-esteem, Resilience.

***Corresponding author:** Bachelor of Secretarial in English language.

Email: zahraamini961367@gmail.com

DOI: [10.22034/esbam.2025.498052.1071](https://doi.org/10.22034/esbam.2025.498052.1071)

The present study aims to examine the components of creativity and its role in resilience

Detailed Abstract

Introduction: The present study aims to examine the components of creativity and its role in resilience. Creativity has always been considered a mysterious, broad, and highly complex concept. It can perhaps be regarded as the highest level of human learning, the greatest capacity of thinking, and the ultimate product of the human mind and intellect. Creativity is one of the most beautiful and astonishing characteristics of human beings. Throughout the history of human life, the innate tendency toward change and innovation on the one hand, and the confrontation with limitations, challenges, and increasing needs of life on the other, have gradually familiarized human beings with their inner creative forces a dynamic and productive power that has rapidly driven human life toward development and progress and has become the source of many inventions and innovations. Observing the valuable and life-enhancing innovations and inventions of great scientists and intellectuals in the present century has led societies to recognize the significance and value of creativity, thinking, self-esteem, and resilience. The Creator of the universe has created human beings in such a way that they can attain the status of divine vicegerency (khalifatullah). For this reason, humans have been endowed with abilities that make achieving this lofty position possible. One of these abilities is intellect and thinking, which equips human beings with the capacity to understand the laws governing the universe. Through this ability, humans have been able to discover many of the mysteries of existence, and it is expected that as long as human beings live on this earthly world, they will continue to uncover the secrets of the universe one after another with the help of this capability.

Materials and methods: This research is a qualitative study conducted using a qualitative content analysis approach. After identifying the components and factors that contribute to resilience based on psychological studies, relevant books and articles on creativity and thinking were reviewed to explain and clarify these concepts. The relationship between creativity and resilience was also examined, and based on related research findings, an increase in creativity leads to an increase in resilience in individuals.

Results and discussion: Resilience is defined as a process, ability, or outcome of successful adaptation despite facing challenging and threatening conditions. It refers to the capacity to act proactively and effectively rather than reactively and passively when encountering stressful situations. Creativity is defined as the ability to think about things in new and unconventional ways and to develop unique solutions to problems. Thinking refers to the process of reflection and the mental engagement that begins with raising a question or formulating a problem in the mind. Resilience includes enduring hardships, finding solutions to problems, and responding appropriately to

difficulties. Human life is inevitably accompanied by ease and hardship, joy and sorrow, success and failure. Hardships are part of life and cannot be avoided; therefore, one must endure them and find ways to overcome them. Enduring difficulties is essential in life, and creative thinking—or creativity is a type of thinking that leads to new insights, innovative approaches, fresh perspectives, new pathways, and integrated understanding. Through thinking and reasoning, which equip humans with the ability to comprehend the laws governing the world, many mysteries of the universe have been uncovered. Alongside these abilities, human creative power is a valuable gift that enables the flourishing of individual talents. The inevitable part of every human life is the hardships and obstacles one encounters, and individuals who possess the ability to cope properly with crises and adverse conditions are better able than others to reduce the negative effects of unexpected events and difficulties. Resilience is an internal capacity that enables individuals to face both positive and negative life events actively and effectively, and to use various challenges and hardships as opportunities to enhance their abilities. This internal capacity is considered an acquired trait, and all individuals can work toward developing and strengthening it. Creativity and thinking contribute to resilience in individuals. Among the several components associated with creativity and resilience that play a significant role in improving individuals' life conditions are thinking and its various types, as well as having self-esteem. Familiarity with these components helps individuals gain better self-understanding and discover their potential talents, which in turn fosters creativity. For a person to be creative, it is essential to possess the ability to think, to be familiar with different types of thinking, and to have confidence and self-esteem. One type of thinking that can contribute to creativity is creative thinking. With creative thinking, a person is able to generate new ideas, create new phenomena, and innovate. By discovering one's talents and abilities, becoming familiar with resilience skills, and possessing confidence and self-esteem, individuals can take significant steps toward developing creativity.

Conclusion: The overall findings of the study indicate that increasing creativity enhances individuals' resilience.

Keywords: Creativity, Thinking, Self-esteem, Resilience.

تبیینی بر خلاقیت و نقش آن در تاب آوری

زهرا امینی تهرانی*؛ کارشناسی دبیری زبان انگلیسی.

ایرج علی اکبری؛ دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، مدرس دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان).

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر بررسی مولفه های خلاقیت و نقش آن در تاب آوری است. **روش کار:** این پژوهش در زمره پژوهش های کیفی با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی انجام پذیرفت. تلاش گردید پس از استخراج مؤلفه ها و عوامل ایجاد کننده تاب آوری بر اساس پژوهش های روان شناختی با مراجعه به کتب و مقالات مرتبط با خلاقیت و تفکر تبیین گردد. ارتباط بین خلاقیت و تاب آوری انجام پذیرفت و بر اساس نتایج پژوهش های مرتبط با خلاقیت و تاب آوری افزایش خلاقیت موجب افزایش تاب آوری در افراد می گردد. **نتایج:** از فرآیند، توانایی یا پیامد سازگاری موفقیت آمیز، علی رغم رویارویی با شرایط چالش انگیز و تهدیدکننده است. تاب آوری توانایی فعالانه عمل کردن و موثر بودن به جای واکنشی عمل کردن و منفعل بودن در پاسخ به موقعیت های استرس آمیز است. خلاقیت به معنای توانایی اندیشیدن درباره اموری است که به راههای تازه و غیر معمول و رسیدن به راه حل های منحصر به فرد برای مسائل تعریف می شود. تفکر به معنای اندیشیدن و به فکر فرو رفتن که نقطه شروع آن درباره یک موضوع و طرح مسئله در ذهن است. تاب آوری به معنای تحمل سختی ها، چاره جویی برای حل مشکل و دادن پاسخ مناسب به مشکلات است. زندگی انسان ها همواره همیشه با سختی و آسانی، شادی و غم، موفقیت و شکست به همراه بوده است سختی ها بخشی از زندگی است و انسان نمی تواند از آن فرار کند و لازم است که آنها را تحمل کند و برای حل آنها چاره اندیشی کند. تحمل سختی از ضروریات زندگی است و تفکر خلاق یا به عبارت دیگر خلاقیت نوعی تفکر است که ایجاد بینش های جدید، رویکردهای نو، چشم اندازهای تازه، راههای جدید و یکپارچه فهمیدن و ادراک را موجب می شود. افراد تلاش می نمایند با نیروی تفکر و استدلال که موجب تجهیز انسان به درک قانون مندی های حاکم بر جهان می گردد؛ توانسته است بسیاری از اسرار عالم هستی را کشف کند و در کنار این قابلیت ها و توانمندی ها قدرت خلاقانه انسان گوهری است که باعث بروز شکوفایی استعداد در افراد می شود. **نتیجه گیری:** نتیجه گیری کلی پژوهش نشان داد که افزایش خلاقیت موجب افزایش تاب آوری در افراد می گردد.

واژگان کلیدی: خلاقیت، تفکر، عزت نفس، تاب آوری.

***نویسنده مسؤل:** کارشناسی دبیری زبان انگلیسی.

Email: zahraamini961367@gmail.com

DOI: [10.22034/esbam.2025.498052.1071](https://doi.org/10.22034/esbam.2025.498052.1071)

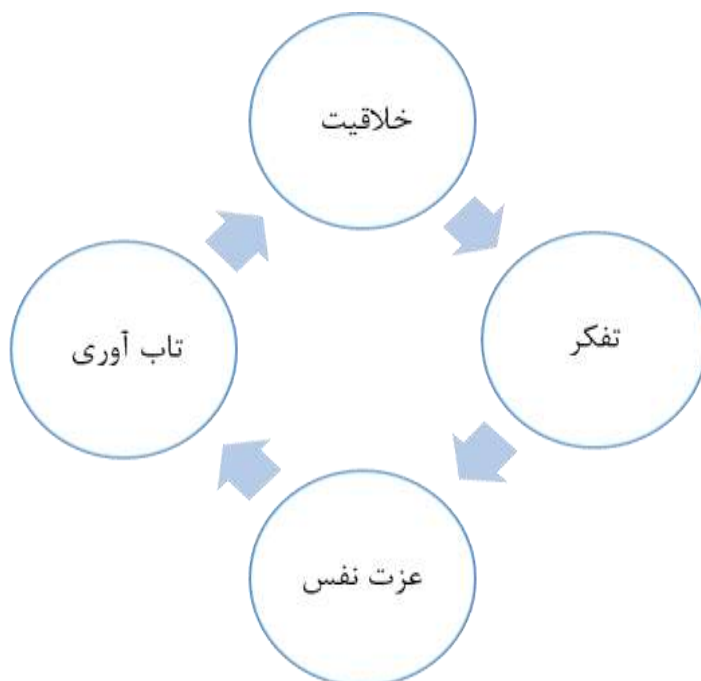
هدف پژوهش حاضر بررسی مولفه های خلاقیت و نقش آن در تاب آوری است. آشنایی بیشتر افراد با این مولفه ها و تلاش برای کسب این مهارت ها ما را برآن داشت که در راستای پاسخ به این سوال " چگونه مولفه های مطرح شده در خلاقیت و نقش آن در تاب آوری می تواند برسبک زندگی افراد تاثیر گذار باشد. از روش کتابخانه ای و تحلیل محتوای کیفی با مراجعه به مقالات و کتب مرتبط با این مولفه ها ، خلاقیت و نقش آن در تاب آوری به عنوان نمونه و جامعه پژوهش انتخاب شدند. نتایج حاصل شده از این پژوهش نشان داد که اگر افراد جامعه بخواهند در زندگی خود افراد تاثیر گذار و خلاق باشند باید با این مولفه ها آشنا شوند. سپس برای کسب این مهارت ها تلاش نمایند. ضرورت این بحث مطرح است که با شناسایی مولفه های تاب آوری و شناخت عمیق نسبت به این مفاهیم می توان در تاب آوری و تاثیر آنها برسبک زندگی افراد کوشید. تاب آوری عبارت است از صلاحیت و توانایی که به جای تاکید بر نقاط ضعف و آسیب شناسی بر توانمندی و اسنادهای مثبت تاکید می کند (ورنر ۱۹۹۳). تاب آوری ظرفیت تغییر شرایط ناگوار به تجاری است که منجر به رشد و پیشرفت فرد می گردد ؛ یعنی اینکه تاب آوری پاسخی به استرس های بسیار زیاد است (پلک ۱۹۹۷ به نقل از علیزاده ۱۳۹۲). امروزه همه جوامع بشری به خلاقیت نیاز مبرم دارند و می توان ادعان کرد که خلاقیت رمز اصلی و اساس پیشرفت و مانع وابستگی یک جامعه پویاست و اساس آسایش و رفاه بیشتر انسان در زندگی فردی و اجتماعی حال و آینده است (حسینی ۱۳۸۷) سانتراک (۲۰۰۴). خلاقیت را توانایی اندیشیدن درباره امور به راههای تازه و غیر معمول و رسیدن به راه حل های منحصر به فرد برای مسائل تعریف می کند و تفکر خلاق نوعی تفکر است که ایجاد بینش های جدید ، رویکردهای نو ، چشم اندازهای تازه، راههای جدید و یکپارچه فهمیدن و ادراک را موجب می شود. از نظر گاردنر ، فرد هنگامی خلاق می شود که بتواند مسئله ای را حل و ایجاد و یا مفاهیم و مطالبی را در حوزه ای به روش بدیع خلق کند (رحیمی، یزدخواستی و حسن پور ۱۳۹۳).

خلاقیت همواره مفهومی اسرار آمیز و وسیع و بسیار پیچیده بوده است. خلاقیت را شاید بتوان برترین سطح یادگیری بشر، بالاترین توانمندی تفکر و محصول نهایی ذهن و اندیشه ی انسان دانست. خلاقیت زیباترین و شگفت انگیزترین خصیصه انسان است. در طول تاریخ حیات انسان و تمایل ذاتی او به تغییر و ابداع از یک سو و رویارویی با تنگناها و نیازهای روزافزون و زندگی ازسوی دیگر، به تدریج او را با نیروهای خلاق درونش آشنا و مانوس می گرداند ؛ نیرویی پویا و مولد که زندگی وی را به سرعت به سوی توسعه و تکامل به حرکت در آورد و سرمنشاء ابداعات و اختراعات او گردید. مشاهده نوآوری ها و اختراعات ارزشمند و حیات بخش نوابع و دانشمندان در قرن حاضر سبب شد جوامع به عظمت و ارزش خلاقیت ، تفکر ، عزت نفس و تاب آوری پی ببرند. خالق هستی انسان را به گونه ای خلق کرده که بتواند به مقام خلیفه الهی نائل شود از این رو او را مجهز به توانمندی هایی ساخته است که کسب این مقام رفیع را برای او ممکن می سازد. یکی از این توانمندی ها عقل و تفکر است که موجب تجهیز انسان به درک قانون مندی های حاکم بر جهان گشته است. او توانسته است به کمک این توانمندی بسیاری از اسرار عالم هستی را کشف کند و انتظار می رود که انسان تا وقتی بروی این زمین خاکی زندگی می کند به کمک این توان مندی اسرار عالم را یکی پس از دیگری کشف نماید. در کنار این قابلیت ها و توانمندی ها قدرت خلاقانه انسان گوهری است که باعث بروز شکوفایی استعداد افراد می شود. اگر نیک بنگریم حتی ادراکات ساده آدمی نیز بدون خلاقیت محقق نمی گردد. تاب آوری می تواند خلاقیت را تقویت کند. تاب آوری خلاقیت را تقویت می کند ، اما موانعی مانند ترس از شکست ، انتقاد منفی ، نداشتن اعتماد به نفس و فشارهای اجتماعی ممکن است مانع شوند. افرادی که خلاقیت را در خود پرورش می دهند به طور ناخواسته تاب آوریشان معمولا در برابر چالش ها و مشکلات مقاوم تر است و می توانند با رویدادهای غیر منتظره بهتر کنار بیایند. افرادی که تمایل به تجربه های جدید دارند ، بیشتر در معرض ایده ها و محرک های متنوع قرار می گیرند. این گشودگی به تجربه می تواند منجر به تفکر خلاقانه تر شود. افرادی که تاب آوری بالاتری دارند معمولا از کیفیت زندگی بهتری برخوردارند. خلاقیت به عنوان یک نیروی محرکه برای نوآوری و پیشرفت در زندگی فردی و اجتماعی شناخته می

شود. مطالعات و پژوهش های مختلف ویژگی های متفاوتی را برای افراد تاب آور ذکر کرده اند که برخی از این ویژگی ها عبارتند از : عزت نفس ، خوش بینی ، تمایل برای رشد و خود ارتقایی ، توانایی کنار آمدن با استرس ، نگرش مثبت در مواجهه با مشکلات و حل آنها ، توانایی برقراری روابط بین فردی ، ابتکار عمل و خلاقیت می باشد (علیزاده ، حمید، ۱۳۹۱).

روش تحقیق : این پژوهش در زمره پژوهش های کیفی با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی انجام پذیرفت. حوزه پژوهش شامل منابع اسلامی و خصوصا تفکر و خلاقیت و نقش آن در تاب آوری بوده و ابزار گردآوری شامل فیش برداری مرتبط با تاب آوری با استفاده از تفکر و خلاقیت تدوین گردیده است . در انجام این تحقیق برای گردآوری مطالعات از روش کتابخانه ای استفاده شده است. در این پژوهش طبق این رویکرد، ابتدا عوامل ایجادکننده تاب آوری با خلاقیت و براساس مقالات علمی تدوین شده و سپس به منزله یک سوال بر " چگونه مولفه های مطرح شده در خلاقیت و نقش آن در تاب آوری می تواند برسبک زندگی افراد تاثیر گذار باشد " عرضه شده تا براساس آن مولفه های تاب آوری را با استفاده از خلاقیت و نقش تفکر در آن درباره هریک از این عوامل مشخص گردید. برای مشخص شدن ابعاد بیشتر موضوع با مراجعه به مقالات و کتب مرتبط با خلاقیت بیان و نتیجه گیری نهایی ارائه شده است . اهمیت و ضرورت پژوهش نشان داد که در دنیایی که به سرعت در حال تغییر و تحول است و خلاقیت در وهله اول به عنوان شرط دوام زندگی تلقی می شود. خلاقیت قبل از هر چیزی سازش با تغییر و تحول و همراه شدن با زمان است . بی تردید انسانی که نتواند با شرایط زمان و مکان و آنچه بر آن حاکم است ؛ همراه و همگام شود ممکن است به سمت نابودی و فنا سوق یابد ؛ خلاقیت فرآیندی است که آن را پویا و زنده نگه می دارد و قادر می سازد تا از امکانات پیرامون خود در جهت بقا و رشد و تکامل خود استفاده کند ، بواسطه خلاقیت است که ذهنی باز و استعدادی شکوفا می شود. ما در اینجا به گوشه ای از مفاهیم خلاقیت براساس نقش آنها در تاب آوری می پردازیم.

مهارت تاب آوری : مهارت تاب آوری ظرفیت افراد برای دگرگونی و تغییر است . تاب آوری ظرفیت افراد برای مواجهه کارآمد با استرس و فشار ، کنار آمدن با چالش های روزمره ، برگشتن از ناامیدی ، اشتباهات ، ضربه های روانی ، شرایط ناگوار ، ایجاد اهداف واضح و واقع بینانه ، حل مساله ، برقراری تعامل با دیگران ، با خود و دیگران با احترام و منزلت رفتار کردن است. توانایی رویارویی درایت مندانه ، مطمئن ، هدفمند ، مسئولیت پذیرانه با چالش ها است (علیزاده ۱۳۹۱).

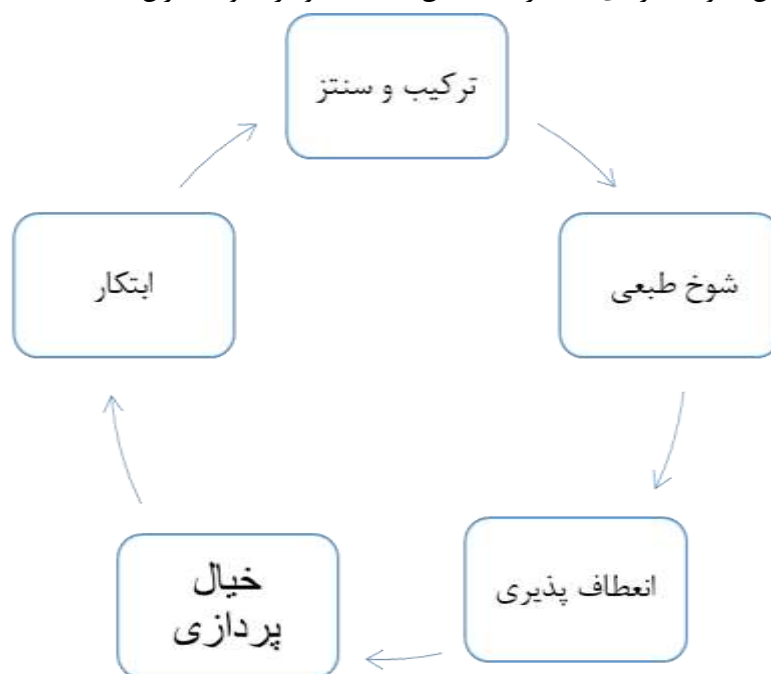

خلاقیت

تعریف خلاقیت در لغت : خلاقیت در لغت به معنای آفریدن ، به وجود آوردن ، توازن ، ابتکار و توانایی ایجاد آثار تعریف شده است (معین ۱۳۸۰، انوری ۱۳۸۱). در فرهنگ وبستر خلاقیت قدرت و توانایی ایجاد خلق مفاهیم یا به کار گیری آن در شکل جدید از طریق خلاقیت به معنای نودیدن مظاهر جهان و نوآوری در عرصه مخلوقات عالم ، توانمندی گسترده آدمیان است ، مهارت ذهنی تعریف شده است (بریمانی و اسفندیاری ۱۴۰۱). تعریف خلاقیت در روانشناسی : خلاقیت عبارت است از ظرفیت دیدن روابط جدید ، پدید آوردن اندیشه های غیر معمول و فاصله گرفتن از الگوهای سنتی تفکر می باشد. (سلیمانی ۱۳۸۰). در فرهنگ روانشناسی سیلامی به نقل از خان زاده خلاقیت اینگونه تعریف شده است: ” خلاقیت همان تمایل و ذوق به ایجادگری است که در همه سنین به طور بالقوه وجود دارد و با محیط اجتماعی ، فرهنگی پیوستگی مستقیم و نزدیکی دارد. شرایطی مناسب لازم است تا این تمایل طبیعی به خودشکوفایی تحقق یابد (خان زاده ۱۳۸۵). تعریف خلاقیت از دیدگاه دانشمندان و صاحب نظران : خلاقیت در اصطلاح عبارت است از هر اثر ارزشمندی که از طریق اکتشاف حاصل شده است. (حسینی ۱۳۹۰) پلاکر و همکارانش (۲۰۰۴) به نقل از گنجی خلاقیت را اینگونه تعریف کرده اند: ” خلاقیت یعنی تعامل بین نگرش ، فرآیند و محیطی که در آن ، یک فرد یا یک گروه ، محصول محسوسی تولید می کند که در یک چارچوب اجتماعی – فرهنگی خاص ، هم جدید و هم مفید است . (گنجی . مهدی ۱۳۹۵) خالقیت یک فرآیند ذهنی و عقلانی برای ایجاد ایده های جدید و بدیع است. در واقع، خالقیت محصول یکی از انواع تفکر است با نام تفکر خلاق و به معنای توانایی اندیشیدن درباره امور به راههای تازه و غیرمعمول و رسیدن به راه حل‌های منحصر به فرد برای مسائل می باشد (حسنوند و گهتوئی، ۱۳۹۸).

اهمیت تفکر در خلاقیت : آنچه در ایجاد چیز جدید یا طرح جدید و به طور کلی در فرآیند خالقیت اهمیت دارد تفکر است، زیرا خالقیت یک نوع فعالیت فکری است. از ویژگیهای بارز انسان و محور اساسی حیات او قدرت اندیشه است. انسان در طول زندگی خویش هرگز از تفکر و اندیشه فارغ نبوده و با نیروی تفکر صحیح، تصمیم گرفته و توانسته است به حل مسائل و مشکلات بپردازد و به رشد و تعالی نایل گردد؛ بنابراین تمام موفقیتها و پیشرفتهای انسانی در گرو اندیشه بارور و پویا و موثر است (صفایی و همکاران، ۱۴۰۰). تعریف خلاقیت در آیات و روایات : خداوند به عنوان اولین خلاق و نوآور جهان خلقت است و خلاقیت او تنوع و زیبایی شگرفی را در عالم بنا نهاده است . انسان به عنوان کاملترین و عالیترین مخلوق محسوب می شود . خداوند در قرآن کریم در سوره حجر آیه ۸۶ در باب خلاقیت می فرماید : ”إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ“ ” همانا پروردگار تو، اوست آفریننده دانا “. اشاره به یک دستور تربیتی است که مربوط به تفاوت تفکر و استعدادها می باشد. خداوند در قرآن کریم در سوره یس آیه ۸۱ در باب خلاقیت می فرماید: ” أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ“ ” آیا کسی که آسمان ها و زمین را آفریده است، قدرت ندارد که [پس از مرگشان] همانند آنان را بیافریند؟ چرا قدرت دارد؛ زیرا اوست که آفریننده بسیار داناست “ حضرت علی (علیه السلام) در باب خلاقیت می فرماید : ” مَنْ أَكْثَرَ الْفِكْرَ فِيمَا تَعَلَّمَ ، أَتَقَنَّ عِلْمَهُ وَفَهَمَ مَا لَمْ يَكُنْ يَفْهَمُ “ ” هر که در آنچه آموخته است بسیار اندیشه کند، دانش خود را استوار گرداند و آنچه را نمی فهمیده است بفهمد (آمدی، ۱۳۶۱). نکاتی پیرامون خلاقیت : خلاقیت می تواند خلق اشکال یا صورت های جدیدی از ایده ها یا تولیدات کهنه باشد ، در غیر این صورت عمدتاً فکر ها و ایده های گذشته اساس خلاقیت های تازه است. خلاقیت امری است انحصاری و حاصل تلاش فردی و لزوماً یک موقعیت یا مسئله عمومی نیست . لذا فردی ممکن است چیزی را خلق کند که قبلاً هیچ گونه سابقه ذهنی از آن نداشته است. اگرچه آن چیز به صورت های مشابه یا کاملاً یکسان قبلاً توسط شخص دیگری و در موقعیت خاصی خلق شده باشد. بر اساس تعاریف بالا خلاقیت دارای انواع مختلف می باشد که عبارتند از : تفکر خلاق ، تفکر واگرا ، تفکر هم گرا ، تفکر فراشناختی انواع خلاقیت خلاقیت به معنای ترکیبی از قدرت ابتکار ، انعطاف پذیری ، حساسیت در برابر نظریاتی که فرد را قادر می سازد خارج از نتایج تفکر نامعقول به نتایج متفاوت و مولد بیندیشد که حاصل آن رضایت شخصی و احتمالاً خشنودی دیگران خواهد بود. به عبارت دیگر خلاقیت عبارت است از اینکه فرد فکری نو

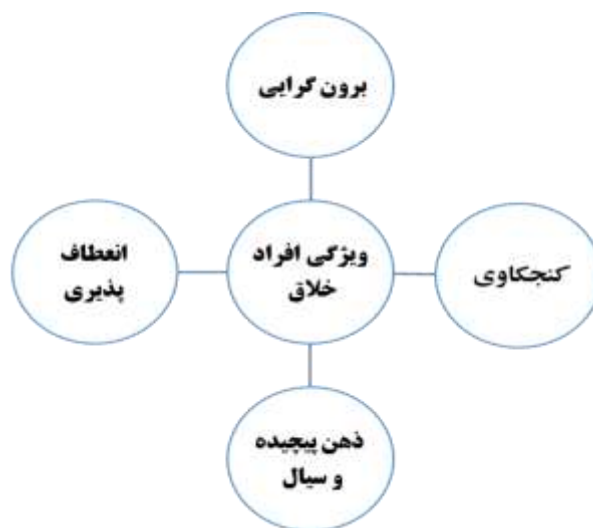
و متفاوت ارائه دهد. بنابراین خلاقیت یک فرآیند ذهنی است که در فرد معینی و در یک زمان مشخص دیده می شود ، فرآیندی که در نتیجه آن یک اثر جدید یا چیز نو و متفاوت تولید می شود (افروز، ۱۳۹۶). ویژگی خلاقیت : خلاقیت دارای ویژگی های بارزی می باشد که عبارتند از : ۱- خلاقیت فرآیند فکری و روانی است . ۲- محصول خلاقیت می تواند به شکل یک اثر ، ایده ، یک راه حل یک شی و یا هرچیز دیگری ظهور کند. ۳- محصول خلاقیت پدیده ای نو و جدید است. ۴- محصول خلاقیت اثری است که علاوه بر تازگی دارای ارزش نیز باشد. ۵- خلاقیت یک توانایی عمومی است و در همه افراد کما بیش وجود دارد. ۶- خلاقیت قابل پرورش است و با محیط اجتماعی - فرهنگی ارتباط مستقیم دارد (سلیمانی، ۱۳۹۱). تفکر خلاق: تفکر خلاق مهارتی است که شخص از تلفیق مهارت های حل مسئله و تصمیم گیری از افکار یا روابط نو برخوردار شده و قدرت کشف و انتخاب راه حل های جدید را پیدا می کند . خلاقیت را به وضعیت یا کیفیتی برای آفرینش و خلق معنا کرده اند ، به عبارت دیگر خلاقیت یک توانایی است که فرد براساس آن از ایده ها ، نقش ها ، روابط و الگوهای سنتی فراتر رود و بتواند اندیشه ها ، روش ها و تفسیرهای معنادار جدید خلق کند (محمود زاده و همکاران، ۱۳۹۵).

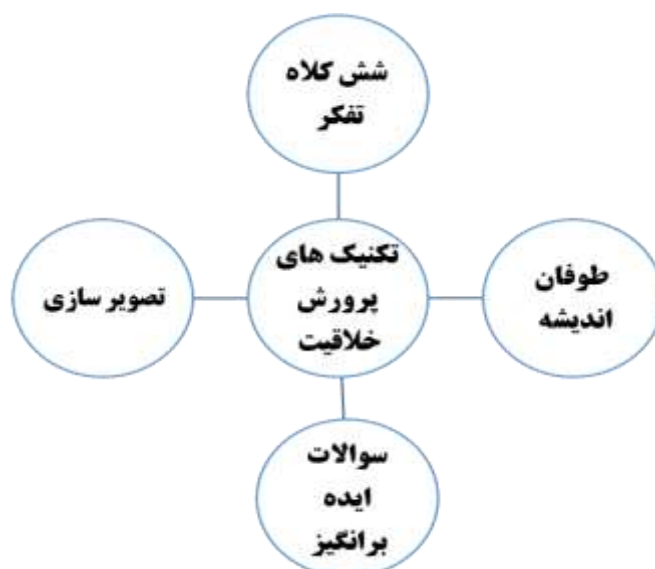
مهارت های خلاقیت

مهارت های خلاقیت آن دسته از مهارتهایی است که افراد با استفاده از توانایی و دانش آنها به عملکرد مطلوبی تبدیل می کنند ؛ به عبارت دیگر توانایی یا زبردستی ذاتی یا به دست آوردنی، شناخته و پذیرفته شده در انجام دادن کاری به بهترین گونه یا داشتن دانشی در زمینه ای ویژه که به دارنده ی آن این توانمندی را می دهد تا در باره ی آن کار یا دانش داوری می کند . مهارت های خلاقیت عبارتند از : ترکیب و سنتز ، شوخ طبعی، انعطاف پذیری ، خیال پردازی ، ابتکار ، می باشد. به عبارت دیگر خلاقیت را دارای چهار بعد سیالی ، ابتکار، انعطاف و بسط می باشد. به طور خلاصه سیالی توانایی برقراری رابطه معنی دار بین فکر و اندیشه و بیان است که افراد را قادر می سازند راه حل های متعددی در حل مساله ارائه دهند و ابتکار عبارت است از دور شدن از چیزهای واضح و معمولی یا قطع رابطه یا فکر مبتنی بر عادت است . انعطاف پذیری توانایی تفکر به راههای مختلف برای حل مساله جدید و نوعی تفکر فی البداهه و لحظه ای به هنگام مواجهه شدن با شرائط و مسائل جدید است و بسط پذیری توانایی توجه به جزئیات در حین انجام یک فعالیت که به کلیه جزئیات لازم یک طرح می پردازد و چیزی از قلم نمی افتد (تورنس ۱۹۹۸ به نقل از فراشبندی (۱۴۰۱) ترکیب و سنتز : توانایی ایجاد ارتباط میان اجزاء و عناصر مرتبط و پدید

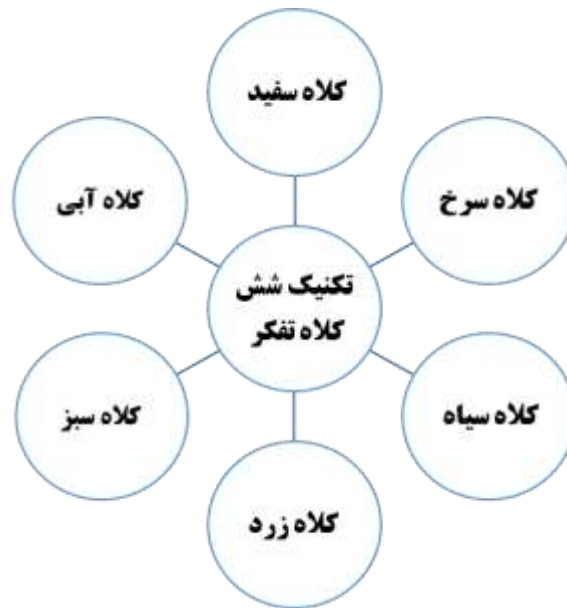
آوردن چیزهای بدیع و تازه. ترکیب و سنتز به عنوان یکی از مهارت های زیر بنایی تفکر خلاق مطرح می شود، به معنی اتصال، ارتباط و به هم آمیختن ایده ها ، اجزای عناصر مختلف و پدید آوردن ایده ها یا محصولی نو بدیع است. اهمیت ترکیب و نقش آن در ابداع به اندازه ای است که برخی آن را مترادف با خلاقیت و یا حتی خود خلاقیت می شمارند و اساسا بسیاری از اختراعات و ابداعات انسان براساس فرآیند ترکیب به وجود آمده اند . شوخ طبعی : خلق عناصر و موقعیت های طنز آمیز و خنده آور . شوخی خود نوعی خلاقیت است و شوخ طبعی از جمله ویژگی های عینی و قابل مشاهده در افراد خلاق است (سیکزنتیمی، هالی، ۱۹۹۶) فرد خلاق از ظرفیت دید، دقت نظر و نکته سنجی برخوردار است. او اغلب قادر است با اظهارنظرها بیان نکته ها و خلق موقعیت های جالب ، دیگران را به خنده وا دارد. انعطاف پذیری : قابلیت تفسیر برای فکر کردن از یک بعد موضوع به ابعاد دیگر آن و در نتیجه تولید ایده های گوناگون و متنوع. فرد خلاق از ذهن و شخصیتی بسیار انعطاف پذیر برخوردار است . اگر او در جریان حل یک مسئله با مانعی برخورد کند، مسیر فکری خود را به سهولت تغییر داده و آن موضوع را از زوایا و ابعاد دیگری بررسی می کند. این گونه تغییر جهت فکری فرد خلاق را قادر می سازد تا ایده ها ، افکار و راه حل های متنوع و گوناگونی را به کار گیرد. فرد خلاق همیشه جایی برای تغییر و تحول باقی می گذارد. خیال پردازی : استفاده از قدرت تخیل در خلق اشیا و موقعیت های خیالی . تخیل زیر بنای خلاقیت است . بسیاری از ایده های زیبا و شگفت انگیز فرد خلاق محصول تخیل نیرومند اوست . او تخیلات خارق العاده ای در سرخود می پروراند و نیروی تخیل و تصور او بسیاری از غیر ممکن ها را برای او ممکن می سازد. فرد خلاق تخیل خلاق دارد و خیال پردازی های او اغلب ایده های جدید زیادی را برایش به بار می آورد. ابتکار قابلیت ذهن در نوآوری و ابداع یک ایده یا محصول نو و منحصر به فرد. ابتکار به معنای دور شدن از کلیشه ها ، قالب ها و عادت های رایج و تکراری و فرد خلاق به راه حل های کلیشه ای و به طور کلی تفکر مبتنی بر عادت علاقه ای ندارد. او افکار و ایده های مبتکرانه ، کم یاب و منحصر به فرد می آفریند . ایده های او معمولا با ایده های دیگران بسیار متفاوت است (سلیمانی، افشین ۱۳۹۱) تفکر واگرا : تفکر واگرا تفکری است که متفاوت از جریان های فکری موجود، به عبارت دیگر فرد خلاق تمایل دارد مسائل مختلف را به طرق مختلف حل کند ولو اینکه ظاهرا یک راه حل بیشتر برای آن مسائل وجود نداشته باشد (افروز، ۱۳۹۶). خلاقیت همان تفکر واگراست که از طریق فرآیند ترکیب و نوآرایی اطلاعات و نمادهای کسب شده موجود در حافظه بلند مدت شکل می گیرد. فرآیندی است که در برگیرنده تفکر و واکنش است و انسان با تجارب گذشته اش ارتباط برقرار می کند به محرک ها (اشیاء ، نشانه ها ، مفاهیم ، افراد ، موقعیت ها) و معمولا دست کم یک مجموعه منحصر به فرد واکنش نشان می دهد (برنارت، دافی، به نقل از پاشایی ۱۳۸۴).

ویژگی افراد خلاق: افراد دارای تفکر واگرا یا خلاق دارای ویژگی های مختلفی هستند برخی از این ویژگی ها عبارتند از : ۱- برون گرایی : یکی از جالب ترین ویژگی افرادی که تفکر واگرا دارند برونگرایی آنهاست . این افراد معمولا بسیار اجتماعی ، خونگرم و خوش اخلاق هستند . آنها معمولا به فعالیت در قالب گروه علاقه دارند ، مشارکت گروهی و همکاری این افراد با گروه در وضعیت ایده آلی قرار دارد و معمولا جزء افراد موثر در گروه به حساب می آید ، آنها مثبت نگر هستند و به نسبت افراد با تفکر همگرا خوش برخورد تر و با انرژی هستند. همین مشخصه تاثیر زیادی در خلاقیت این افراد دارد. ۲- کنجکاوی : یکی از مشخصه های افراد با تفکر خلاق کنجکاوی آنهاست . آنها علاقه دارند از هر موضوعی سر در بیاورند . میل و عطش آنها به کسب دانش و مهارت های جدید تمام نشدنی است . همین ولع آنها نسبت به یادگیری ، دانش و مهارت جدید باعث می شود علاقه داشته باشند راههای مختلف و غیر متعارف را برای حل مسائل مختلف امتحان کنند. ۳- ذهن پیچیده و سیال : افرادی که تفکر واگرا دارند از ذهن پیچیده و سیال برخوردارند . آنها به سادگی می توانند بین مسائل مختلف پل بزنند و مسائل مختلف را با هم ترکیب کنند . قدرت تحلیلی آنها در رویارویی با مسائل بسیار زیاد است و ذهن شان در آنالیز و ترکیب پدیده ها با هم از توانایی خاصی برخوردار است . ذهن آنها می تواند بین بی ربط ترین مسائل هم ارتباط منطقی برقرار کند . به همین دلیل است که در پیدا کردن راه حل های نو و بدیع یک استاد تمام عیار به حساب می آیند. ۴- انعطاف پذیری : مهم ترین ویژگی افرادی که به صورت واگرا فکر می کنند ، انعطاف پذیری آنهاست . آنها به سادگی می توانند با موقعیت و چالش های جدید روبه رو شوند . برای این دسته از افراد هیچ بحرانی وجود ندارد بلکه هر موقعیت و تغییر جدید یک چالش جذاب است و به سادگی می توان با آن رو به رو شد . آنها از تغییرات نمی ترسند و از آنها فرار نمی کنند بلکه آغوششان را برای رویارویی با تغییرات جدید باز می کنند و با روی خوش از آن استقبال می کنند (حاتمی، ۱۳۸۹) . تفکر هم گرا: تفکر همگرا نوعی تفکر است که روی یک پاسخ مشخص ، سازمان یافته و آشنا تمرکز می کند. تفکر همگرا روی سرعت ، منطق و دقت تاکید می کند و روی بازشناسی تکنیک ها ، اصول و راهبردهایی که از قبل در ذهن بود تمرکز دارد. تفکر همگرا عامل مهمی برای قضاوت کردن ، نتیجه گیری ، حل نهایی یک مسئله است. ویژگی افراد دارای تفکر همگرا عبارتند از : ۱- شخص دارای تفکر همگرا از میان اصول و راهبردها و اطلاعات آشنایی که در ذهن وجود دارد استفاده می کند و چیز جدیدی خلق نمی کند. در محیط اجتماعی افرادی که دارای تفکری همگرا هستند بسیار وابسته به سنت ها، باورها و روشهای خودشان هستند و در صورت تغییر محیط نمی توانند به آن واکنش مثبتی نشان داده و در نتیجه با چالشهای اساسی مواجه خواهند شد (اکبری، ۱۴۰۳).

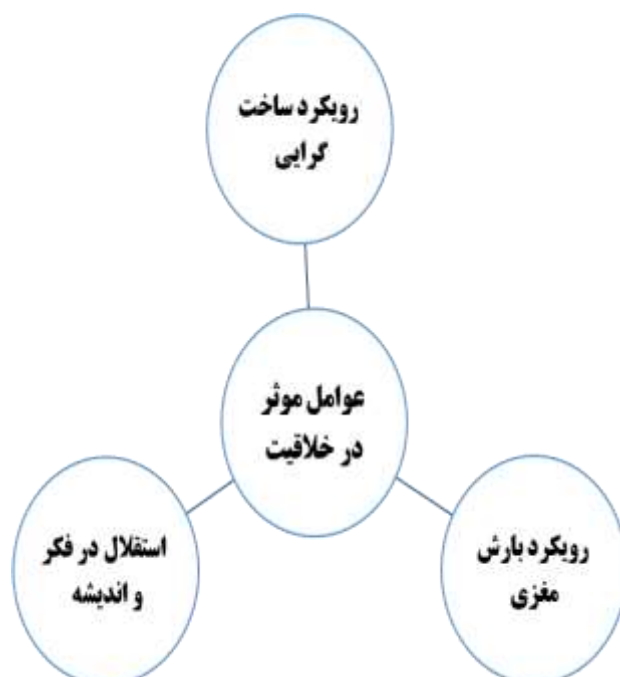
تکنیک های پرورش خلاقیت : تکنیک هایی برای پرورش خلاقیت و رشد خلاقانه در افراد وجود دارد. از جمله این تکنیک ها می توان به تکنیک شش کلاه فکری ، بارش فکری ، سوالات ایده برانگیز و تصویر سازی اشاره کرد.

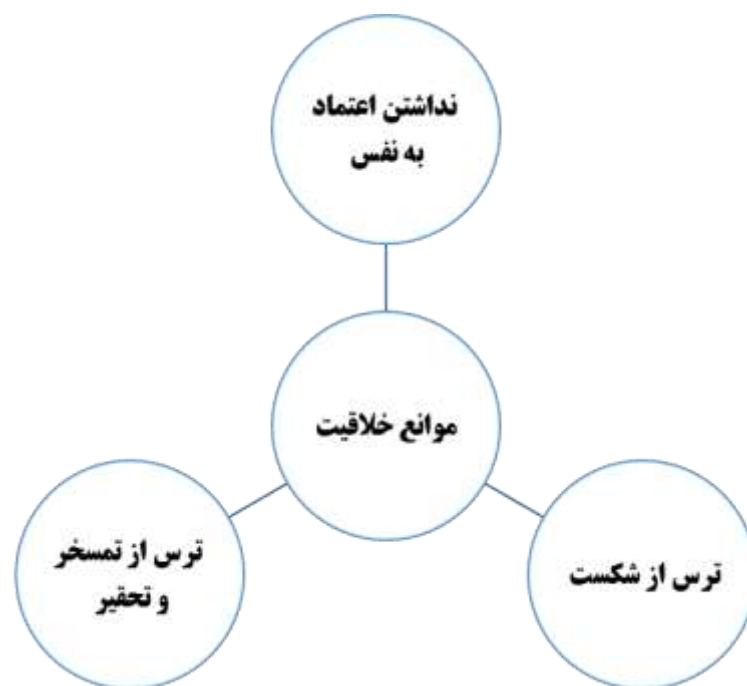

۱- تکنیک شش کلاه فکری : تکنیک شش کلاه تفکر ، در واقع نوعی ایفای نقش های شخصیت های مرتبط با هر کلاه است . این روش بیش از آنکه تکنیکی برای خلاقیت باشد ؛ روشی برای تفکر است و می تواند همراه با روش های دیگر مانند توفان فکری ، برای تفکر فردی یا جمعی به کار رود. تکنیک شش کلاه تفکر براساس شش کلاه رنگی مختلف کار می کند که نمادی از شش دیدگاه فکری مختلف است که توسط دکتر ادوارد دوبونو ارائه شده است که عبارتند از : ۱- کلاه سفید : برای جست و جو یا بیان واقعیت ها و اطلاعات بدون هیچ گونه قضاوتی به کار می رود . ۲- کلاه سرخ : برای بیان و جوی جنبه های هیجانی ، احساسی و غیر استدلالی به کار می رود و برای اظهار نظر با این کلاه دلیلی خواسته نمی شود . ۳- کلاه سیاه : برای بیان و جست و جوی جنبه های منفی ، بد بینانه و در عین حال واقعی به کار می رود. ۴- کلاه زرد: برای بیان جست و جوی جنبه های مثبت ، خوش بینانه و در عین حال واقعی به کار می رود. ۵- کلاه سبز : برای بیان جست و جوی جنبه های جدید و تازه به کار می رود. ۶- کلاه آبی : کلاه نظارتی برای سازماندهی فرآیند تفکر ، استفاده از کلاههای دیگر ، مشورت و تصمیم گیری به کار می رود. ۲- روش طوفان اندیشه: روش طوفان اندیشه بیشتر برای تفکر و خلاقیت به صورت جمعی به کار می رود و یادگیری آن هم آسان است. روش نظام یافته بیشتر برای نوآوری های فنی به کار می رود و یادگیری آن هم به صورت سیستماتیک و برنامه ای است. روشهای اندیشه گرا برای تفکر و خلاقیت فردی (خلاقیت ، تصمیم گیری ، تحلیل و راه حل یابی مسائل) قابل استفاده است و علاوه بر ابعاد کاربردی برای کوتاه مدت در دراز مدت هم اثر پرورشی برجای می گذارد (بهجویا، ۱۳۹۱، ۳- سوالات ایده برانگیز : سوالات ایده برانگیز شامل فهرستی از سوالات مختلف است که می توانند برای برانگیختن قدرت تصور و تولید ایده های زیاد درمورد یک موضوع خاص موثر واقع شوند. این روش نیز از ابداعات اوسبورن می باشد. سوالاتی که وی پیشنهاد می کند همگی به طریقی طرح شده اند که بتوانند ایده برانگیزه باشد. نحوه استفاده از این فهرست به این صورت است که ابتدا باید موضوع اصلی و یا مساله ای که می خواهید درمورد آن ، ایده و راه حل پیدا کنید را با هر یک از این سوالات این فهرست موردپرسش قراردهید. در این حالت پاسخ به هرسوالی که مطرح می شود ممکن است توام با پدید آمدن یک ایده ی جدید در موضوع موردنظر باشد. ایده ای که به این طریق حاصل می شود، کاملاً ابتکاری و ارزشمند است. ۴ - تصویر سازی :تصویرسازی از بارزترین مهارت های یک ذهن خلاق بودن آن در تولید ایده های متعدد است و برای اینکه ذهن بتواند سیال بوده و توانایی خلق ایده های فراوان را داشته باشد ،باید آن را در موقعیت هایی که

نیازمند ایجاد ایده های زیاد می باشد ، به کار گرفت . تصویر سازی از جمله فعالیت های واگرا محسوب می شود که انجام مکرر آن ، هم روانی و هم انعطاف پذیری ذهنی افراد را در یافتن و دسته بندی کردن ایده ها و موضوعات مختلف افزایش می دهد (سلیمانی، ۱۳۹۱).

عوامل مؤثر در ایجاد خلاقیت : ۱- رویکرد ساخت گرایی : رویکرد ساخت گرایی فرد را فعال می داند و براساس اصول اساسی این رویکرد افراد نه تنها باید اطلاعات را بیاموزند بلکه باید به اکتشاف در محیط بپردازند و با کاوش در آن به پاسخ های مناسب خود دست یابند؛ و انتظار می رود بتوانند شیوه های نوین و یافته های جدیدی نیز بوجود آورند. از جمله روشهای ایجاد و پرورش تفکر عبارتند از : پرورش مهارت های حل مسئله و کاوش گری ، آموزش آفرینندگی یا توانایی بازی با عناصر یا مفاهیم ، داشتن نگرش مثبت به دانش و تجربه حل مسئله افراد ، به کارگیری توان مغزی ، انعطاف پذیری ، ایجاد قدرت تفکر ، تجزیه و تحلیل ، ارزشیابی و قضاوت ، ایجاد جومناسب برای تفکرهای جدید ، آموزش خلاقیت و راه و روشهای جدید (رضوی، ۱۳۹۰). ۲- روش بارش مغزی : از رایج ترین روشهای تقویت خلاقیت روش بارش مغزی یا تحریک ذهنی است. در این روش که به طور گروهی اجرا می شود ، موضوع یا مسئله ای مطرح می شود و افراد به طورآزادانه به بیان افکار و راه حل های خود می پردازند (به پژوه، ۱۳۸۸). ۳- استقلال در فکر و اندیشه : یکی از راههای پرورش خلاقیت رها سازی فکر و اندیشه است . رهاسازی فکر و اندیشه به معنای اینست که تفکر آدمی از حالت انفعالی محض خارج شود و خود نقش فعالانه و آزادانه ای در سنجش ، گزینش و طرد اندیشه ها داشته باشد. همچنین استقلال فکری قابلیت های زیادی در خلق اندیشه و ایده های جدید دارد. برای اینکه مستقل بیندیشیم و آن را پرورش دهیم ، باید فکر و اندیشه خود را از هرگونه تقلید و جمود و لجاجت و تعصب و استبداد فکری رها سازیم ؛ زیرا هر کدام مانع مستقل اندیشیدن می باشند . (بیگدلی،عظم ۱۴۰۳)

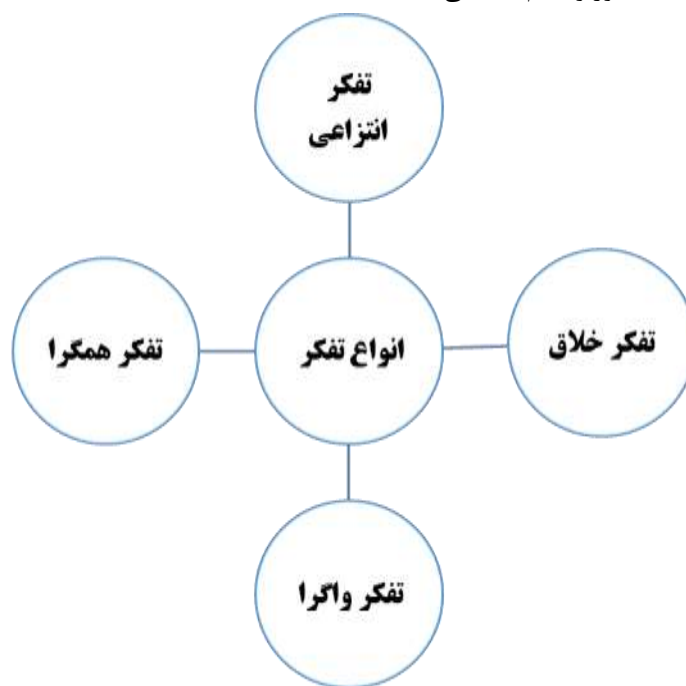

موانع خلاقیت : بسیاری از موانع خلاقیت، همان‌هایی هستند که مانع سلامت روانی و حتی فیزیکی ما می‌شوند. اختلالات یا بیماری‌های روانی در اغلب موارد می‌توانند مانع بزرگی در راه خلاقیت ما به‌شمار آیند. از جمله این اختلالات شامل نداشتن اعتماد به نفس ، ترس از شکست ، ترس از تمسخر و تحقیر می باشد . در اینجا تنها به چند نمونه از اختلالاتی که می‌توانند بر سطح خلاقیت ما تاثیر منفی داشته باشند اشاره می‌کنیم . نداشتن اعتماد به نفس : عدم وجود اعتماد به نفس کافی در فرد نیز یکی دیگر از موانع خلاقیت است . در برخی مواقع با وجود اینکه افراد از توانایی و استعداد بالایی برخوردارند ، ولی به دلیل احساس خود کم بینی ، حقارت ، کم رویی و در یک کلام به دلیل نداشتن اعتماد به نفس لازم ، فکر می‌کنند که نظراتشان اشتباه است . به طوری که حتی از مطرح کردن و بیان آن نیز خوداری می‌کنند. ترس از شکست : همه به دنبال موفقیت هستند و هیچ کس از شکست خوشش نمی‌آید . افراد زمانی که با موفقیت روبرو می‌گردند، تشویق و تمجید می‌شوند و هنگام شکست ، مورد توبیخ و تنبیه قرار می‌گیرند . بنابراین انسانها برای کاستن از احتمال شکست ، از ریسک کردن که لازمه خلاقیت است ، دوری می‌کنند و بیشتر به امور معمول و مشخص می‌پردازند. ترس از تمسخر و تحقیر : ترس از تمسخر و تحقیر هم یکی دیگر از موانع خلاقیت است . کارهای خلاقانه معمولا کارهای نو و غیر معمول هستند و چون این نوع کارها برای جامعه نامانوس اند، به همین دلیل ممکن است افراد خلاق مورد تمسخر و تحقیر قرار گیرند. بسیاری به همین علت قید کارهای خلاقانه را می‌زنند و به فعالیت‌های معمول و روتین رو می‌آورند (امید، ۱۳۹۰).

تفکر در لغت و اصطلاح: تفکر در لغت به معنای اندیشیدن ، نظر کردن و تامل کردن در چیزی است (دهخدا، ۱۳۶۱). تفکر در اصطلاح عبارت است از مرتب نمودن اموری که به آن دانش داریم ، برای رسیدن به مجهولات و کشف آنها (رازی، ۱۳۶۸). تفکر شکل بسیار پیچیده رفتار انسان و عالی‌ترین شکل فعالیت عقلی و ذهنی است. به عبارت دیگر تفکر یک فرآیند شناختی است که بوسیله رموز یا نشانه‌هایی نمایانگر اشیا و حوادث مشخص می‌شود (شعاری نژاد، ۱۳۷۰).

تعریف تفکر در روانشناسی : در فرهنگ لغت روانشناسی انجمن روان پزشکی آمریکا تفکر را اینگونه تعریف و توصیف شده است: رفتاری شناختی که در آن ایده‌ها ، تصاویر ، نمادهای ذهنی و سایر عناصر فرضی فکری تجربه یا دست کاری می‌شوند. در فرهنگ لغت وبستر تفکر را کلمه ای کلی و به معنای تمرین تعریف می‌کند و آن را توانایی‌های ذهنی می‌داند که می‌تواند ایده‌ها را به نتیجه برساند.

تعریف تفکر در آیات و روایات : امیر المؤمنین حضرت علی (ع) در باب تفکر می فرماید: " الفِکرُ ، یُفیدُ الحِکْمَةَ " " اندیشه ، حکمت به بار می آورد (آمدی، ۱۳۶۱) امام صادق (ع) در باب تفکر می فرماید: " أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ ، إِدْمَانُ التَّفَكُّرِ فِي اللَّهِ وَ فِي قُدْرَتِهِ. برترین عبادت ، اندیشیدن مداوم درباره خدا و قدرت اوست (کلینی، ۱۳۸۸). خداوند در قرآن کریم در سوره زمر در باب تفکر می فرماید: " قل هل يستوی الذین یعلمون والذین لا یعلمون إنما یتذکر أولو الألباب " " آیا کسانی که معرفت و دانش دارند و کسانی که بی بهره از معرفت و دانش اند، یکسانند؟ فقط خردمندان متذکر می شوند. تفکر یا اندیشیدن عملی ذهنی است و زمانی مطرح می شود که انسان با مساله ای مواجه است و خواستار حل آن است. در این هنگام در ذهن تلاشی برای حل مساله آغاز می گردد که این تلاش ذهنی را تفکر یا اندیشه می نامند؛ به عبارت دیگر تفکر و اندیشیدن تلاشی است ذهنی برای پاسخ گویی صحیح و دقیق به سوالات ذهنی که به ابزاری چون منطق ، خردورزی ، دانش ، تجربه و درک صحیح موضوع نیازمند است (حسنوند، ۱۳۹۸). تفکر یعنی اندیشیدن و به فکر فرو رفتن که نقطه شروع آن درباره یک موضوع و طرح مسئله در ذهن است . تاب آوری به معنای تحمل سختی ها ، چاره جویی برای حل مشکل و دادن پاسخ مناسب به مشکلات است . زندگی انسان ها همواره با سختی و آسانی ، شادی و غم ، موفقیت و شکست است . سختی ها بخشی از زندگی است و انسان نمی تواند از آن فرار کند و لازم است که آنها را تحمل کند و برای حل آنها چاره اندیشی کند. تحمل سختی از ضروریات زندگی است . خداوند متعال در ازای تحمل سختی ها و دشواری ها به ما پاداش می دهد. تحمل سختی ها به رشد عقلانی ، علمی ، اجتماعی و اخلاقی انسان کمک می کند. زمانی که انسان با سختی و مصیبت مواجه می شود؛ ذهن او راههایی را برای مقابله با آن کشف می کند (دانشور و غلام حسینی، ۱۴۰۳).

انواع تفکر

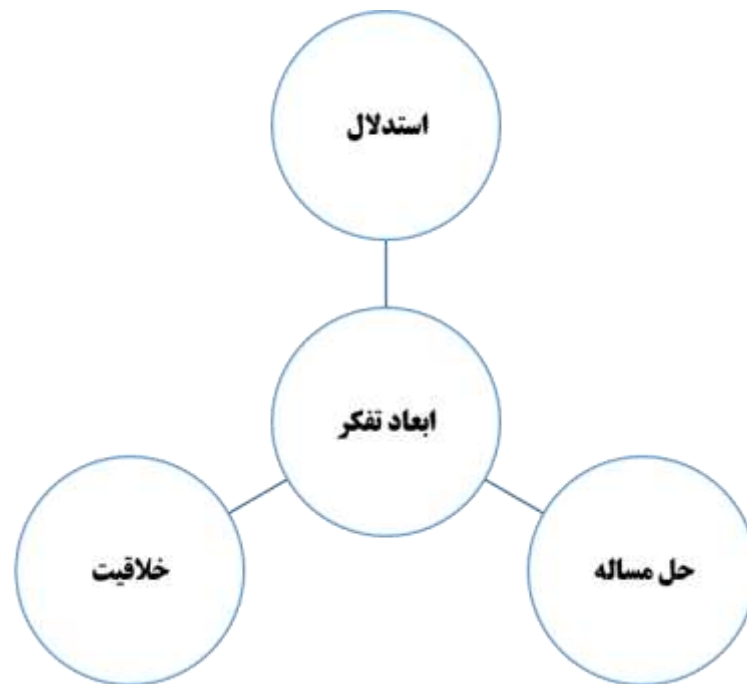
تفکر یک فعالیت شناختی است که شامل فرآیندهای ذهنی مانند استدلال ، حل مساله و تصمیم گیری است . تفکر انواع گوناگون دارد . جنبه های مختلف از جمله تفکر انتزاعی ، تفکر خلاق ، تفکر همگرا و تفکر واگرا را در برمی گیرد . تفکر انتزاعی : تفکر انتزاعی به معنای توانایی تفکر فراتر از مفاهیم ملموس و درک و درست کاری ایده ها اشاره دارد. برای کارهایی که نیاز به تخیل مفهوم سازی و درک نظریه های پیچیده دارند، ضروری است . به عبارت دیگر تفکر انتزاعی عبارت

است از پذیرش و تعهد درمانی شامل تفکر علمی درخصوص افکار و احساسات و رفتارها به منظور پذیرش آنها به گونه ای اجتناب ناپذیر و مدیریت آنها به سمت اهداف و انگیزه های مثبت نه در شرایط منفی آتی می شود. تفکر علمی در مورد تجارب فردی نیاز به ظرفیت برای تفکر انتزاعی دارد. این بدان معناست که جوانان لازم است مهارت های علمی رشد را بیاموزند (مقدسی، ۱۳۹۶).

تفکر خلاق : تفکر خلاق تفکری است هدفمند که برای حل مشکل خاصی عمل می کند ؛ به طرز فکر کردن از زوایای دیگر و از دریچه متفاوت با دیگران گفته می شود (رضوی، ۱۳۹۰) تفکر خلاق به آن نوع فعالیت فکری گفته می شود که به حل مشکلات و مسائل سخت و حل نشده می پردازد و برای مسائل حل نشده گذشته راه حل های جدید کشف می کند. تفکر خلاق عمدتاً حاصل فعالیت های واگرایانه ی ذهن بشر است. فرآیندهای خلاق نه غیر عقلانی ، بلکه فوق عقلانی هستند که فعالیت های فکری، ارادی و عاطفی را فراهم می آورند و به تحرک و حرکت می دارند. تفکر خلاق ، نمایش بالاترین درجه سلامت عاطفی بوده است (جولایی، ۱۳۸۳).

تفکر واگرا : تفکر واگرا آن نوع از تفکر است که جواب ها و ایده های متعددی را برای یک سوال ارائه می کند. به همین دلیل می تواند منجر به خلاقیت شود (سلیمانی، ۱۳۹۱) تفکر واگرا را می توان نوعی تفکر برای رسیدن به نتایج و راه حل ها یا توصیف کرد که از قبل تدوین نشده است و تکراری یا مشخص شده نیست (بهجویا، ۱۳۹۱).

تفکر همگرا: تفکر همگرا را می توان نوعی تفکر برای رسیدن به نتایج و راه حل ها یا حالت هایی توصیف کرد که از قبل تدوین و مشخص شده است. بهجویا (۱۳۹۳) تفکر همگرا همان تفکر منطقی و استدلالی انسان است که همواره در پی یافتن یک جواب صحیح می باشد. این تفکر در آزمون های هوش می تواند موثر واقع شود (سلیمانی، ۱۳۹۱).

ابعاد تفکر

فرآیند تفکرمتشکل از مولفه های مختلفی است که در کنار هم به شکل گیری اندیشه منسجم منجر می شود. از جمله این مولفه ها شامل استدلال ، حل مساله و خلاقیت می باشد. ۱- استدلال : توانایی فرد برای ارائه و تحلیل دلائل به منظور رسیدن به یک نتیجه گیری و منطقی و به عبارت دیگر توانایی فرد برای ارائه و تحلیل و ارزیابی اطلاعات ، برقراری ارتباط میان مفاهیم و رسیدن به نتایج منطقی دانست . ۲- حل مسئله : وقتی شخصی با موقعیتی روبرو می شود که نتواند از طریق کاربرد اطلاعات و مهارت هایی که در آن لحظه در اختیار دارد ، به آن موقعیت سریعاً پاسخ دهد گفته می شود که او با مساله ای روبه رو گشته است . به نظر می رسد فرد هنگام مواجهه شدن با یک مساله دچار نوعی عدم تعادل شناختی می شود و چون

تعادل یابی یک تمایل فطری انسانی است تلاش می کند تا با یافتن راه حل آن مساله و دستیابی به پاسخ ، تعادل از دست رفته را باز یابد. به این منظور ، دانش ،اطلاعات ، مفاهیم ، اصول ، قواعد و همچنین مهارت هایی را که قبلا یادگرفته فرا می خواند، آنها را با یکدیگر ترکیب می کندو در موقعیتی جدید آنها را بکار می بندد. فرد با بکارگیری این روشها تلاش می کند مساله ی بوجود آمده را حل کند ، یادبگیرد و به تعادل شناختی برسد (دادگر، حجتی، ۱۳۸۵). ویژگی مهم مساله آن است که با اولین پاسخی که به ذهن می رسد نمی توان آن را حل کرد بلکه حل کردن مسئله مستلزم تفکر ، جست و جو و کشف کردن مناسب ترین راه حل برای آن است (رضوی، ۱۴۰۳) . حل مسئله به معنای فرآیند یافتن راه حل مناسب برای مشکلات و چالش های پیش رو به عبارت دیگر یافتن راه حل های مناسب برای برطرف کردن مشکلات و چالش ها است؛ به عبارت دیگر مهارت حل مساله نوعی برخورد فعالانه در مواجهه با مشکلات یا فرصت ها است . افراد با کمک این مهارت می آموزند که از ساده ترین مشکلات درون فردی تا تعارضات بین فردی را چگونه حل و فصل نمایند. آموزش تفکر و حل مساله یک مسئله حیاتی برای زندگی در عصر حاضر به شمارمی رود و در اغلب جوامع همه براین باور هستند که باید بر افزایش مهارت های تفکر و حل مسئله تاکید شود. (صفاریان، همدانی، عالی پور و عظیمی اشرفی، ۱۳۹۴).

۳- خلاقیت : توانایی برای تفکر نوآورانه و تولید ایده های جدید و بدیع به عبارت دیگر توانایی ایجاد ایده های نو و بدیع دانست (گنجی، ۱۳۹۵).

ویژگی تفکر

تفکر فرآیندی است که بدان وسیله یک بازنمایی ذهنی جدید از طریق تبدیل اطلاعات و تعامل پیچیده میان صفات ذهنی ، داوری ، انتزاع ، استدلال ، تصور و حل مسئله تشکیل می گردد. تفکر به سمت رفتار می رود و منجر به آن می شود تا مشکلی حل گردد یا به سمت یک راه حل حرکت می کند (سولسو، ۲۰۰۱). تفکر دارای ویژگی های زیر می باشد : الف) تفکر دارای انسجام منطقی است ب) تفکر دارای چارچوب مشخص است د) قابلیت استدلال عقلانی و منطقی دارد ه) تفکر یک فعالیت انتزاعی ذهن است (زارع، ۱۴۰۰).

عوامل رشد تفکر

تفکر عملی ذهنی است و زمانی مطرح می شود که انسان با مسئله ای مواجهه است و خواستار حل آن می گردد. در این هنگام در ذهن تلاشی برای حل مسئله آغاز می گرددکه این تلاش ذهنی را تفکر می نامند . تفکر پایه ی ادراک و یادگیری را تشکیل می دهد فهم و ادراک اساسی هر چیز نتیجه تفکر درباره آن چیز است (کلعبی، ۱۳۹۴). مایرز معتقد است که عامل اصلی در تفکر توانایی طرح پرسش های مرتبط و نقد و بررسی راه حل ها بدون مطرح نمودن جایگزین هاست (جاویدان ۱۳۹۴). عوامل رشد در تفکر را به دو دسته کلی. عوامل خودآگاه و عوامل ناخودآگاه تقسیم می شوند . عوامل خودآگاه : عوامل مدونی هستند که به طور ضمنی یا با آگاهی شخص، بر توانایی های فکری و خلاقیتی افراد اثر می گذارند. در واقع عوامل خودآگاه توانایی های ما را تقویت یا برخی ضعف ها را تا حدودی جبران می کنند. ویژگی های عوامل خود آگاه عبارتند از: الف) تاثیر آنها خودآگاه ، آموزشی و سریع تر است ؛ اما برای نهادینه شدن به تمرین و کاربرد مکرر نیاز دارند.ب) تاثیر تقویتی یا جبرانی دارد و به ویژه برای جوانان و بزرگسالان قابل استفاده است . عوامل ناخود آگاه : عوامل مدونی هستند که به طور ضمنی یا بدون آگاهی شخص، بر توانایی های فکری و خلاقیتی افراد اثر می گذارند. این عوامل نقش اصلی را در پرورش فکری و خلاقیتی دارند.ویژگی های عوامل ناخودآگاه عبارتند از : تاثیر آنها ناخودآگاه ،پرورشی یا تدریجی است ؛ اما نهادینه و ماندگار است. تاثیر (کافی یا ناکافی) خود را به ویژه تا کودکی و نوجوانی می گذارد یا گذاشته است (بهجو، ۱۳۹۱).

عوامل موانع تفکر : هر نوع فعالیتی که بر قدرت تفکر و خلاقیت تاثیر منفی داشته باشد و به رشد فکری کمکی نکند، از جمله عوامل موانع تفکر محسوب می شود. عواملی که مانع تفکر محسوب می شوند شامل ضعف سیستم و کیفیت آموزشی، سطحی بودن رسانه ها و نشریات، انزوا و ضعف در ارتباطات و عدم عادت به پرسشگری یا پژوهش می باشد (بهجویا، ۱۳۹۱).

عزت نفس در لغت و اصطلاح : در فرهنگ لغت وبستر (۱۹۶۸)، از عزت نفس به عنوان اعتماد و رضایت در خویشتن، نظر مثبت فرد درباره خود یاد شده است. از نظر ویلیام جیمز عزت به آرزوها و ارزشیابی که آدمی برای خود تصور می نماید اشاره دارد و بطور کلی عزت نفس یا حساس ارزش در فرد توسط توانایی های واقعی فرد و نیرو های بالقوه وی محاسبه می شود» (فرهنگ لغت وبستر، ۱۹۶۸). عزت نفس در روان شناسی : از طرفی دیگر، عزت نفس اصطلاحی در روانشناسی است که برای بازتاب ارزیابی یا برآورد یک فرد از ارزش خود می باشد. عزت نفس، باور و اعتقادی است که فرد، درباره ارزش و اهمیت خود دارد. به باور کارل راجرز تمامی انسان ها به حرمت نفس و عزت نفس نیازمند می باشند. در درجه ی نخست، عزت نفس نشان دهنده ی احترامی می باشد که دیگران برای ما قائل هستند. دراصل به رشد عزت نفس آن ها کمک می کنند. به باور کارل راجرز هنگامی که در تلاش برای رسیدن به توان بالقوه ی خویش، دچار ناکامی می گردیم، به دیگران آسیب می زنیم یا به شیوه های ضد اجتماعی رفتار می نماییم (گنجی، ۱۳۹۱). فردی که از عزت نفس بالاتری برخوردار است، در برابر انواع مشکلات و مسائل زندگی، تنیدگی های روانشناختی، تهدیدها و حوادث ناگوار طبیعی و بیماری های روان شناختی، مقاوم تر و پایدارتر خواهد بود و این امر شکوفایی استعداد های نهفته، خلاقیت و پیشرفتهای فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی وی را به دنبال خواهد داشت (صادقی و شاکری، ۱۳۸۷). در جامعه ای که افراد در آن از احساس خود ارزشمندی برخوردار هستند؛ افراد می توانند با انواع مشکلات و مسائل زندگی، فشارهای روانی، مقابله کنند و این برخورداری از احساس خود ارزشمندی و عزت نفس به مثابه یک سرمایه و ارزش حیاتی محسوب شده و از جمله عوامل عمده در شکوفایی استعداد ها و خلاقیت است (براندن، ۱۹۹۰، به نقل از قراچه داغی، ۱۳۷۹).

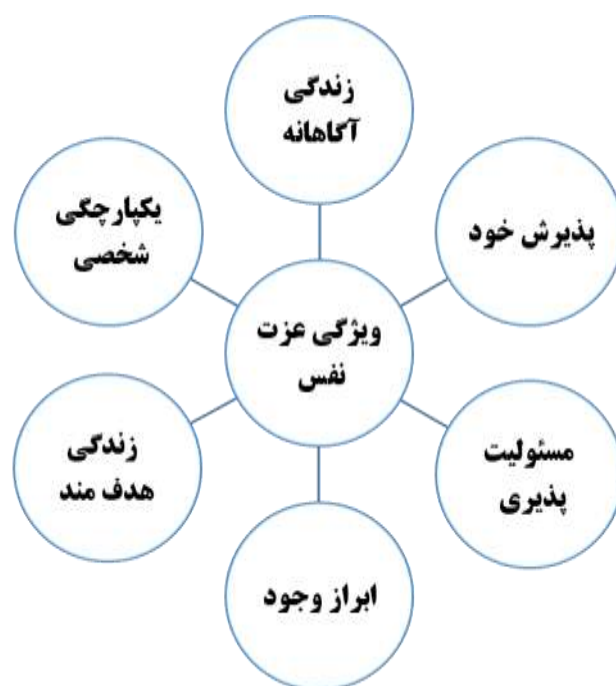
عزت نفس در آیات و روایات : خداوند در قرآن کریم در آیه ۱۰ سوره فاطر در باب عزت نفس می فرماید " مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا " " کسی که خواهان عزت است باید از خدا بخواهد چرا که تمام عزت برای خداست. آنجا که تنها ذات پاک اوست که شکست ناپذیر است، لذا تمام عزت از آن اوست، و هر کس عزتی کسب می کند از برکت دریای بی انتهای اوست (مکارم شیرازی، ۱۳۸۶). در جایی دیگر خداوند در آیه ۶۵ سوره یونس در باب عزت نفس می فرماید: " و لَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۶۵﴾ " و محزون نکند تو را قول کفار و مشرکین محققا تمام عزت مختص بخدا است او است شنونده دانا" (طیب، ۱۳۷۸).

عزت نفس از دیدگاه دانشمندان و صاحب نظران : عزت نفس مفهومی است که به ادراک فرد از ارزش شخصی و به تعبیر بهتر، خود ارزشمندی اشاره دارد. این ادراک، همان ارزشیابی عاطفی نسبت به خود است که به طور معمول براساس ویژگی های مثبت و منفی سنجیده می شود. برخی از روانشناسان گفته اند: «عزت نفس، چگونگی احساس ما درباره خودمان است و میتوان گفت کلید رفتار فرد است» (کارسون وینر، ۱۹۹۶ به نقل از محمد رضا نیلی ۱۳۹۴).

رابطه خلاقیت و عزت نفس: خلاقیت یا آفرینندگی و نیز آفرینشگری موضوع رشته علمی خلاقیت شناسی، مهم ترین و اساسی ترین قابلیت و توانایی انسان و بنیادی ترین عامل ایجاد ارزش است که در همه ی ابعاد و جوانب زندگی وی نقش کاملاً حیاتی ایفا می نماید. خلاقیت از والاترین موهبت های الهی به انسان و از عوامل اشرف مخلوقات شدن و خلیفه الهی بودن اوست. تمدن انسانی و زندگی وی بدون خلاقیت نمی تواند امکان پذیر باشد. به همین دلیل موضوع خلاقیت روز به روز اهمیت و ضرورت بیشتری یافته و همواره به آن توجه فزاینده ای می شود به گونه ای که حوزه ی مطالعات و پژوهش های علمی در باره ی ابعاد و جوانب مختلف خلاقیت امروزه به یک رشته ی علمی تخصصی بسیار مهم و گسترده با ماهیت میان رشته ای تبدیل شده است (هاشمی، ۱۳۸۲). ولیکن قابل تعمق است که رابطه عزت نفس و رفتارهایی همچون تفکر و اندیشیدن که غیر آشکار هستند با دلایل گوناگون نشان داده شده است. از آن جمله افزایش عزت نفس کلی است که کل فرایند فکری

راحت تأثیر قرار می دهد بنابراین منطقی خواهد بود اگر فرض کنیم حتی در فرآیند تفکر و اندیشیدن، عزت نفس به عنوان پایه اصلی آن مطرح است (کارل، ۱۹۹۸). یکی از تفاوت های مهم افراد خلاق با افراد دیگر بر خورداری از عزت نفس و داشتن اعتماد به نفس بالا است. دلیل این نکته هم واضح است، خلاقیت نیاز به بستری پروانده توأم با ایجاد حس اعتماد و داشتن شجاعت در ابراز ایده های نو دارد و افرادی که از عزت نفس کافی برخوردار نیستند و در محیط انضباط خشک و آهنین و بدون تشویق و ملاحظت بزرگ می شوند همیشه ترسی نهفته از اینکه مورد پذیرش قرار نگیرند و یا احیاناً تنبیه شوند دارند که مانع بزرگی در مقابل خلاقیت افراد است (هاشمی، ۱۳۸۷).

عزت نفس و تاب آوری : تاب آوری و عزت نفس دو سازه روانشناختی مهمی هستند که ارتباط تنگاتنگی با هم دارند. عزت نفس عبارت است از بازتاب ارزیابی یا برآورد یک فرد از ارزشهای خود به عبارت دیگر عزت نفس به اعتبار یا اطمینانی که فرد نسبت به ارزش ، توانایی ها یا اخلاق خود دارد ، اشاره می کند. عزت نفس می تواند به ارزیابی باورهای مربوط به خود و حالات عاطفی مانند مرتبط باشد . تاب آوری به توانایی کنار آمدن با ناملایمات و بهبودی پس از آن اشاره دارد، در حالی که عزت نفس اعتماد و رضایتی است که فرد نسبت به توانایی ها و ارزشهای خود دارد. عزت نفس با تاب آوری ارتباط تنگاتنگ دارد و این ارتباط تنگاتنگ نشان می دهد که افراد با داشتن عزت نفس بالا تمایل به انعطاف پذیری بیشتری دارند . عزت نفس می تواند به افزایش تاب آوری کمک کند. عزت نفس می تواند بر نحوه درک افراد و مقابله با ناملایمات تاثیر بگذارد که به نوبه خود بر رضایت کلی آنها از زندگی تاثیر می گذارد (نیازاده، ۱۴۰۳).

ویژگی عزت نفس : ناتانیل براندن در کتاب شش ستون عزت نفس شش رکن و ستون اصلی برای عزت نفس برمی شمارد و می گوید که اگر افراد بخواهند عزت نفس را در خود افزایش دهند باید این ویژگی ها را در خود افزایش دهند ؛ به افرادی که این شش اصل اساسی را در زندگی خود دارند می توان گفت افراد با عزت نفسی هستند. ۱- زندگی آگاهانه : این افراد با خود آگاهی به زندگی خود نگاه می کنند و درک عمیقی از احساسات ، ارزشها ، و هدف هایشان دارند. آنها به طور فعال با چالشها مواجه شده و از تجربیات خود درس می گیرند. ۲- پذیرش خود: این افراد خود را همانطور که هستند، بدون تلاش برای

تغییرات غیر ضروری، می پذیرند. آنها از نقاط قوت و ضعف خود آگاهی دارند و برای رشد شخصی خود وقت و انرژی می گذارند و هزینه می کنند تا رشد کنند. ۳- مسئولیت پذیری: افراد دارای عزت نفس بالا مسئولیت زندگی خود و کارهای خودشان را به عهده می گیرند. آنها از نتایج کارهای خود اطلاع دارند و توانایی تصمیم گیری و عمل به مسئولیت هایشان را دارند. این افراد حالت قربانی به خود نمی گیرند و برای ساختن زندگی بهتر تلاش می کنند. ۴- ابراز وجود: این افراد دارای اهداف مشخصی در زندگی هستند و به راحتی احساسات، نظرات و نیازهای خود را بدون ترس از نقد یا رفتارهای منفی دیگران بیان می کنند. آنها به احترام گذاشتن به خود و دیگران اهمیت می دهند و نهایت صداقت را در ارتباطات خود حفظ می کنند. ۵- زندگی هدفمند: این افراد اهداف مشخصی در زندگی دارند و به سمت رسیدن به آنها پیش می روند. آنها افرادی با انگیزه و با اراده و به دنبال رشد و پیشرفت در زندگی خود هستند و برای رسیدن به اهدافشان تلاش می کنند. ۶- یکپارچگی شخصی: این افراد دارای هویت مشخصی هستند و طبق ارزشها و اصول خود، رفتار و زندگی می کنند و این هماهنگی درونی باعث ایجاد یک احساس همبستگی و ثبات در زندگی افراد می شود که علاوه بر اینکه به بالا بردن عزت نفسشان کمک می کند. این هماهنگی باعث می شود از دید دیگران افرادی قابل اعتماد و رو راستی دیده می شوند. بنابراین این ویژگی ها باعث می شود افراد در زندگی احساس رضایت و موفقیت بیشتری تجربه کنند (براندن ۱۹۹۰ به نقل از قراچه داغی ۱۳۷۹).

ابعاد عزت نفس: عزت نفس از دو بخش اصلی تشکیل شده است. ۱- باور خودتوانمندی به معنای داشتن اطمینان به توانایی فکر کردن، درک کردن، آموختن، انتخاب کردن و تصمیم گیری برای خود می باشد. ۲- احترام به خود یا داشتن حرمت نفس به معنای ارزش برای خود یعنی آن که به خود حق بدهیم که زندگی کنیم و شاد باشیم. عزت نفس یک نیاز اولیه برای انسانهاست. فکر کردن لازمه زندگی موفق است و این اندیشه و فکر به ما امکان می دهد که قدرت تصمیم گیری هر انسان بستگی به میزان عزت نفس او دارد بنابراین نقش عزت نفس در زندگی انسان بسیار مهم و چشمگیر می باشد. لازمه زندگی آگاهانه احترام گذاشتن به خود و دیگران، احترام گذاشتن به واقعیت ها، شناخت نیازها، خواسته ها و پذیرش امکانات و واقعیت های موجود زندگی هر فرد است. زندگی آگاهانه یعنی در برابر حقایق احساس مسئولیت کنیم (کیانی، ۱۴۰۳).

نتیجه گیری

بخش جدایی ناپذیر زندگی هر انسانی، رنج ها و موانعی هستند که با آن ها مواجه می شود و فردی که از توانایی مقابله ی درست با بحران ها و شرایط ناگوار برخوردار باشد، بهتر از سایر افراد می تواند اثرات سوء ناشی از بحران ها و حوادث پیش بینی نشده را کاهش دهد. تاب آوری یک ظرفیت درونی است که باعث می شود افراد ضمن رویارویی فعالانه و مؤثر با رویداد های مثبت و منفی زندگی، از موانع و سختی های مختلف در جهت ارتقای توانمندی های خود بهره بگیرند. این ظرفیت درونی یک ویژگی اکتسابی به شمار می آید و همه ی افراد می توانند در جهت توسعه و پرورش آن تلاش کنند. خلاقیت و تفکر موجب تاب آوری در افراد می شود و یکی از چندین مولفه های مطرح شده در خلاقیت و تاب آوری افراد که در جهت بهبود شرایط زندگی افراد نقش بسزایی دارد عبارت است از تفکر و انواع آن، داشتن عزت نفس می باشد. آشنایی افراد با این مولفه ها باعث شناخت بهتر خود و کشف استعداد های بالقوه فرد شده و باعث بروز خلاقیت در افراد می شود. لازمه خلاقیت و خلاق بودن افراد داشتن تفکر و آشنایی با انواع تفکر و اعتماد به نفس و عزت نفس است. یکی از انواع تفکر که می تواند در ایجاد خلاقیت نقش داشته باشد، تفکر خلاق است. انسان با داشتن تفکر خلاق قادر خواهد بود دست به ایجاد ساخت پدیده ها و چیزهای نو و جدید بزند و با کشف استعدادها و توانایی های خود و همچنین آشنایی با مهارت های تاب آوری و داشتن اعتماد به نفس و عزت نفس گام بلندی در ایجاد خلاقیت داشته باشد.

References

- Afrouz, Gholamali. (2017). *Psychology and Education of Children and Adolescents*. Tehran: Parents and Teachers Association Publications.
- Akbari, Sediqeh. (2024). Examining the Role of School in Fostering Creative Thinking in Students. *Tehran: Quarterly Journal of Psychological Studies and Educational Sciences*.
- Alizadeh, Hamid. (2016). *Psychological Resilience*. Tehran: Arasbaran Publications.
- Anvari, Hassan. (2002). *Sokhan Comprehensive Dictionary*. Tehran: Sokhan Publications.
- Behjouya, Kazem. (2012). *Our Creativity, Our Renaissance*. Tehran: Nashl-e Noandish Publications.
- Behpajouh, Ahmad. (2009). *What Is Creativity? Who Is a Creative Child?* Tehran: Educational and Journal.
- Berimani, Abolghasem, & Esfandiari, Mohammad-Bagher. (2022). The Relationship Between Organizational Creativity and Employee Utilization at the University of Medical Sciences. *Tehran: Journal of Management Studies*.
- Bernard, Duffy. (2005). *Encouraging Creativity and Imagination in Children*. (Trans. Mahshid Pashae). Tehran: Qoqnoos Publications.
- Bigdeli, Azam. (2024). *Methods of Fostering Creativity in the Qur'an and the Tradition of the Infallibles (A.S.)*. Tehran: Conference on Management and Humanities Research in Iran.
- Bodo, Alan. (2006). *Creativity in School*. (Trans. Ali Khanzadeh). Tehran: Chehre Publications.
- Branden, Nathaniel. (1990). *The Psychology of Self-Esteem*. (Trans. Mehdi Cheraghi-Daghi, 2000). Tehran: Nokhostin Publications.
- Branden, Nathaniel. (2010). *How to Raise Your Self-Esteem*. (Trans. Esmaeil Keyvani). Tehran: Golriz Publications.
- Daneshvar, Mitra, & Gholam-Hosseini, Ahmad. (2024). *Thinking and Lifestyle, Grade Seven*. Tehran: Organization for Educational Research and Planning.
- Dehkhoda, Ali-Akbar. (1982). *Dehkhoda Dictionary*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance Publications.
- Eysenck, Michael W., & Keane, Mark T. (2021). *Cognitive Psychology: Language, Thought, Emotion, and Consciousness*. (Trans. Hossein Zare). Tehran: Arjmand Publications.
- Farashbandi, Reza, et al. (2022). The Effect of Teaching Philosophy for Children on Creativity and Critical Thinking of Fifth-Grade Female Students in Abpakhsh. *Quarterly Journal of Philosophy Approach in Education*.
- Ganji, Hamzeh. (2016). *Psychology of Creativity*. Tehran: Salavan Publications.
- Golestan-Hashemi, Seyyed Mehdi. (2003). *Introduction to Creativity Studies: Creativity and Innovation*. Tehran: Academic Jihad Publications.
- Hashemi, Seyyed Mehdi. (2008). *Foundations of Creativity Studies: Creativity and Innovation*. Isfahan: University of Isfahan.
- Hasvandi, Pouya, & Gahtouei, Farshad. (2019). *Creative Thinking*. Tehran: Jaliz Publications.

- Hatami, Zahra. (2010). Psychological Strategies for Increasing Creativity in Students. Tehran: Roshd-e Amouzesh: School Counselor Journal.
- Hosseini, Afzal-al-Sadat. (2011). Creative Learning, Creative Classroom. Tehran: Borhan Publications.
- Javidan, Lida, & Ardeshirnesan, Zahra. (2015). Creativity and Ways of Fostering It in Students. Tehran: Educational and تربیتی Journal.
- Joulaei, Soudabeh. (2004). The Concept of Logical Thinking and Its Importance in Medical Science Education. Tehran: Teb va Tazkiyeh Journal, No. 54.
- Kiani, Tahereh, Ahmadnia-Riabi, Hajar, Salarvand, Sima, Daryoush, Samaneh, & Rahmani Ania, Aliya, Marzieh. (2024). Investigating the Relationship Between Self-Esteem and Students' Creativity. Tehran: Conference on New Horizons in Education in the Third Millennium.
- Mahmoudzadeh, Zahra, Bahador, Hamid, & Mohammadpour, Marzieh. (2016). Fostering Creative Thinking Through Brainstorming Method. Tehran: Quarterly Journal of Psychological and Educational Studies.
- Makarem Shirazi, Naser. (2007). Selected Tafsir-e Nemuneh. (Trans. Ahmad-Ali Babaei). Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyah Publications.
- Moin, Mohammad. (2001). Moin Dictionary. Tehran: Amir Kabir Publications.
- Niazadeh, Zahra. (2024). Resilience and Migration. Tehran: Mahdokht Publications.
- Nicotra, Nicole. (2017). Modern Approaches to Youth Resilience and Well-Being. (Trans. Mohammad-Reza Moghaddasi). Tehran: Varjavand Publications.
- Nili, Mohammad-Reza, Nazari, Hossein, & Mousavi, Setareh. (2015). Self-Esteem and Its Educational Effects from the Perspective of the Qur'an and Hadith. Tehran: Journal of Islamic Social Research.
- Omid, Rasoul. (2011). Creativity in Practice. Tehran: Kelid-e Amouzesh Publications.
- Rahimi, Hamid, Yazdkhasti, Ali, & Hassanpour, Raheleh. (2014). Analysis of the Relationship Between Multiple Intelligences and Creative Thinking. Journal of the Center for Medical Education Development Studies.
- Razavi, Ameneh Sadat. (2023). Methods of Teaching Thinking and Problem-Solving Skills to Students. Tehran: Journal of Management and Educational Research in Education.
- Razavi, Seyyed Hossein. (2011). The Role of Educational Managers in Fostering Thinking. Tehran: Amir Kabir Publications.
- Razi, Mohammad ibn Mohammad. (1989). Sharh-e Shamsa. Qom: Morteza Publications.
- Sadeghi, Abbas, & Shakerinia, Iraj. (2008). Signs of Self-Esteem in the Behavior of Survivors of the Ashura Uprising. Tehran: Shi'a Women Scientific-Promotional Quarterly.
- Saffarian, Saeed, Hamedani, Alipour Alireza, & Azimi Ashrafi, Azin. (2015). The Relationship Between Information Technology Literacy, Critical Thinking, and Self-Awareness Among Female Students of Tabriz University. Tehran: Journal of Women, Family Studies, and ICT.
- Shoarinejad, Ali-Akbar. (1991). General Psychology. Tehran: Tous Publications.
- Soleimani, Afshin. (2001). Construction and Standardization of a Multidimensional Creativity Test. Master's Thesis, Allameh Tabataba'i University, Tehran.

- Soleimani, Afshin. (2012). Creativity Class: Practical Exercises and Methods for Developing Creativity. Tehran: Parents and Teachers Association Publications.
- Tamimi Amadi, Abdolvahed ibn Mohammad. (1982). Ghurar al-Hikam wa Durar al-Kalim. Qom: Dar al-Islamiyah Scientific Publications.
- Tayyeb, Seyyed Abdolhossein. (1999). Atyab al-Bayan fi Tafsir al-Qur'an. Tehran: Islam Publications.